

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

о. *Юрій Мицик*

●

МЕМУАРИ ЕМІГРАНТА

Ще у 1975 р. в Торонто вийшла книга українського емігранта Григорія Сірика «Факти і події для майбутньої історії Сівєрщини» (1), але з відомих причин книга емігранта була незнаною в Україні. Нещодавно вона потрапила до наших рук і виявилось, що це дуже важливе джерело з історії Сумської області, тим більше, що її автор – уродженець Кролевецького р-ну і подає часом унікальні свідчення про події на Сумщині у міжвоєнний період.

Книгу можна умовно розділити на дві приблизно рівні частини: гостра критика просякнутої комуністичною ідеологією і написаної на невисокому науковому рівні «Історії міст і сіл Української РСР. Сумська область» (Київ, 1973) та спогади автора. У першій частині Г. Сірик цілком обгрунтовано піддає критиці «Історію...», викриває фальсифікації, пересмикування й підтасовку фактів творцями книги. У другій він ділиться спогадами про своє життя, хоча й уривками, а головне розповідає про «щасливе» життя земляків під російсько-комуністичною кормигою.

Дещо про автора (дещо, тому що маємо тільки уривкові дані про автора). Григорій Трохимович Сірик народився в селянській сім'ї у Гречкиному хуторі (нині – Гречкине) Кролевецького р-ну приблизно у 1917 р. Закінчив 6 класів семирічки, але далі не зміг вчитися через смерть батька у голодному 1933 р. Працював у 1934–1937 рр. в колгоспі ім. другої П'ятирічки Воронізької сільради Шосткинського р-ну (певний час був обліковцем бригади), потім – на Шосткинській торфорозробці (ремонтував парові котли торфомішалок), доглядав за молодняком хвойної розсади Пиротчинського лісництва, на Московсько-Київській залізниці. Від непосильної роботи автор у 15-річному віці підірвався і на все життя лишився напівкалікою. А влітку 1928 р. померла від тяжкої роботи (після пологів!) сестра Ганна, залишивши сиротами двох дочок. На додачу до цих нещасть улітку 1929 р. захворіла мати, але лікар відмовився надати їй допомогу, бо вона була «лішенкою» (позбавлена у 1928 р. права голосу), а у вересні того ж року мати померла. 12.03.1930 р. був розкуркулений його батько (між іншим інвалід), а 30 травня 1933 р. він помер під час голодомору, бо лікарі з тих же причин не надали йому ліків від дезинтерії і вкинули в трупарню. Навесні 1936 р. автор з сестрою Гашкою переселилися на відділ радгоспу ім. Чубаря після його ліквідації. У тому ж році він з другом Олексієм Радіоновим пролізли на «йосипову комедію» (з'їзд колгоспників-ударників) у клубі ім. К. Маркса (Шостка), де вони «добре «підлаталися» у зачиненому розподільнику з мануфактурою і одягом». З того ж 1936 р. Сірик мешкав у колгоспі ім. Папаніна. Автор пробував поступити на навчання у ФЗО при шосткинських заводах, але йому було відмовлено. Навесні 1937 р. трохи працював у редакції шосткинської районної газети «Зоря». Одружився Сірик перед 1941 р. з Оленою, 7.03.1943 р. поховав свого раптово померлого сина. У перші роки війни залишався в рідних краях, а з 1943 р. – на еміграції.

У книзі є чимало даних про рідне село (власне хутір: Гречкин хутір) Сірика (особливо с.194-198), Білогривий хутір (Білогриве) (199-201), але є свідчення і про Шостку і Шосткинський р-н (133-141, 201-207), Вороніж (118, 207-221), Кролевецький р-н (183-193), села Клишки, Дубовичі, Маків, Слоут, Собичі, хутір

© о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Пирощина, хутори Бруховецького та Дорошенків (чи не від імені гетьманів України походять ці назви (?)) та ін. Автор зокрема відзначає умисне викривлення українських топонімів на російський лад: Пирощина – Пиротчине, Воронців – Воронцове, Білогривий – Білогриве, Жуків – Жукове, Терехів – Терехове, Лапшин – Лапшине, Яри – Ярове, Заболоті – Заболотове, Подолів – Поділове, Грузька – Грузьке, Добротів – Добротове, Обтов – Обтове, Ревутинці-Реутинці, Тулиголови – Тулиголове і т. д. (195), нищення історичної топоніміки (Єсмань було перейменовано на Червоне). Також він зупиняється на штучному утворенні території Сумської області, яку, щоб було легше русифікувати, зліпили зі східної частини Сіверщини, частини Слобожанщини, Путивльщини, водночас відрізавши у 1939 р. на користь Росії «чималий кусень території Серединно-Будського, Єсманського та Глухівського районів» (14, 6). Відзначає безліч перекручень історії, серед яких для початку відзначимо деякі давноминулі часи. Можна вказати, наприклад, на замовчування в «Історії» імені видатного українського письменника Пантелеймона Куліша (а була ж у Вороніжі до 1929 р. школа-семирічка його імені). Ось деякі інші приклади. Сірик цитує «Історію», мова йде про революційні настрої селян Глухівського і Новгород-Сіверського повітів, котрі в ніч на 23.02.1905 р. розгромили і спалили на х. Михайлівському цукрозавод Терещенка. Однак так не було, бо «цукроварня на Михайлівському хуторі збереглася і працювала принаймні до 1941 року» (110). Твердження «Історії...» про те, що у 1927 р. Вороніж отримав струм від Шосткинської ТЕЦ – «це цілковита вигадка» (218); що зовнішній вигляд Вороніжа міжвоєнних часів покращився – не відповідає дійсності (218-219). Мовчать автори «Історії...» і про голодомори 1921, 1932-1933 рр., «єжовщину» та інші принади сталінського раю. Сірик досить детально розповідає історію Свято-Миколаївської та Свято-Михайлівської церков Вороніжа, спираючись на перекази і свої враження: власне остання була надбудована над Свято-Миколаївській, яка була заснована ще бл. 1400 (!). Але її відносили в «Історії...» до XVIII ст., щоб було зручніше пов'язувати і сам Вороніж з московською колонізацією (до початку XVII ст.). До речі, тут говориться і про закриття цих церков комуністами, створення на першому поверсі (Свято-Миколаївська церква) у 1930 р. складу солі (на верхньому поверсі богослужіння відбувалися ще на початку 1933 р.). У 1935 р. комсомольці звалили баню з хрестом, причому при цьому загинув один з руйнівників, далі продовжувати руйнацію комсомольці побоялися, тому хрест на дзвіниці залишався до війни. Сірик згадує тут і про Свято-Троїцьку церкву, і про Преображенську (Спаську), і про Покровську, з якої зробили «клуб сахарников», і про доценту зруйновані церкви Трьох Святителів та «Пречисту». Трьохсвятительську церкву комуністи хотіли переробити в ремонтну майстерню сільгоспремнаненту, але не знайшли бажаючих там працювати. У роки гітлерівської окупації віруючі трохи підремонтували Свято-Михайлівську церкви і там проходили богослужіння, а на першому поверсі так і залишався склад солі. Відновили діяльність і Преображенського храму, який найкраще зберігся. До речі, він належав свого часу УАПЦ і автор причащався в ньому весною 1931 р.

Ми не будемо зупинятися на критичних екскурсах автора в давнину, а сконцентруємо увагу на подіях, свідком яких він був та відомих йому з розповідей людей старшого покоління.

Цікавими є відомості автора про походження топоніма Шостка (203), які він чув, ще навчаючись у школі: 1) від німецького слова «schissen», тобто «стріляти», бо німці начебто збудували пороховий завод; 2) від слова «шоста», «шоста річка на Сіверщині від Сейму і шоста від північних кордонів Сіверщини сухопутним шляхом».

Є дані про дуже незручні для радянської історіографії факти: трагедія літа 1937 р., коли від вибуху на пороховому заводі загинуло понад 60 осіб.

Дуже важливі дані повідомляються про сусідів і земляків автора – всього про 83 особи та їхні сім'ї (31-109). Так, повідомляється про смерть від голодомору у 1932-1933 рр. 12-13 осіб: (батько автора Трохим Матвійович Сірик; Григорій і Петро Сердюки; дружина Олександра Коломійця; Панас Бабак; Іван Воронець і одно чи двоє його дітей; троє з сім'ї Миколи Радіонова (мати Марія, брат Сашко,

Гапка – дружина брата); Федір й Карпо Радіонові). Крім партійно-державного керівництва Російської імперії – СРСР – безпосередніх винуватців голоду – автор називає і місцевих активістів (уповноваженого для викачки хліба – байстрюка з х. Дідовщина Богомаза – комсомольця й п'яницю; голову воронізької сільради єврея Драгеля; комсомольців-активістів Івана Івановича Сердюка, Федора Івановича Кравченка.). Є дані й про торгсін у Кролевеці (187), і про антирадянські записки часів голодомору, які селяни прив'язували до грив коней (186), анекдоти «ВКП(б) – Второе Крепостное Право (большевиків)» (209). Заслужують довіри досить розлогі свідчення Сірика про заробітки колгоспників (все ж був обліковцем бригади) та робітників у порівнянні з цінами і тяжкі умови їхньої праці, їхнє матеріальне становище (18-24, 111, 209-215). Наводить факти репресій радвлади проти земляків 30-и років (не згадуємо тут грабіжницьких акцій двадцятип'ятитисячників та інших бригад активістів, від яких страждала переважна більшість земляків автора): розкуркулення та позбавлення прав (Петро Платонович і Трохим Матвійович Сірики, Панас Бабак, Петро Якович Радіонів, Роца), ув'язнення (Антон Іванович Бабак, Бабак (Калатушник), Олександр Миколайович і Олексій Коломієць, Іван Андронович Сердюк, брати Олександр і Петро Воронці, І. Трохименко-Пискун, Іван Антонович Радіонів, батько й сини Демид і Дем'ян та Грицько Сердюки), заслання в Сибір (Федір Петрович Сірик), катування (Марія Воронець), розстріл (Олександр Іванович Воронець, Андрій Іванович Воронець, Іван Федорович Воронець). Пише він і про тих, хто встановлював радянську владу, і про тих, хто чинив їм опір. Дуже цікавими та, на жаль, дуже стислими є згадки про участь земляків в українських визвольних змаганнях (троє синів Якова Коломійця, Петро Іванович Воронець), існування у 1919-1920 рр. селянської «Андроникової республіки» (від Андроникова хутора), одними з активних її учасників були Іван Кирилович Радіонів (засновник і голова республіки, якого вбили на Різдво 1919 р. агенти анархіста Шуби з Дубович Тулиголівської волості), Клим Кирилович Радіонів (брат і наступник Івана), Антін Кирилович Радіонів, Макар Ілліч Радіонів, Іван Степанович Сердюк (61-62, 67, 80, 85, 88-90, 96); «заканавної республіки» в Давидівщині, активним учасником якої був Іван Полікарпович Симанець (58, 100). Не менш важливими є згадки про повстанців проти радвлади Ващенка (12, 34, 37, 40, 217), які навіть після розбиття у березні 1928 р. діяли в підпіллі ще у 30-х роках. Згадує він і повстання проти радвлади селян Собичева навесні 1932 р. (12).

Окремі розділи книги присвячені медицині й освіті. Всупереч бравурним репортажам «Історії...», Сірик доводить, що їхній рівень в 20-30 рр. ХХ ст. навіть поступався дореволюційному. Щодо медицини, то навіть приклад його родини красномовно свідчить про це: некомпетентність і небажання займатися хворими лікарів призвели до смерті батьків та сестри Сірика і його каліцтва. Навіть в 60 – поч. 70 рр., коли писалася «Історія...», 10 лікарів на 9,2 тис. душ це було явно замало. Щодо освіти, то Сірик ще активніше послуговується статистикою, особливо щодо Шосткинського і Кролевецького районів і, згідно з нею, освіта дітей стоїть не краще, як була у 1912 р. (118-135). Свідчить він і про брехливість компартійної статистики, яка применшувала рівень дореволюційної освіти і перебільшувала якість радянської, замовчувала неписьменність дітей, які не ходили в школу в 1932-1934 рр. через голод; замовчувала й той факт, що батьки мусили оплачувати навчання («за шостий рік навчання вимагалось, як не помиляюсь, 150 карбованців оплати і за свої кошти купувати книжки для науки»). Після п'ятого року навчання дітей примусово відбирали в школи фабрично-заводського навчання, де вони за 6 місяців або за 2 роки ставали звичайними робітниками або напівкваліфікованими («За цю науку мусили ще відробити два роки за півзарплати» (127). Сірик наводить красномовні й типові приклади, як от: з сімох дітей Грицька Бурими одна дитина залишила третій клас, друга – перший, а менші діти взагалі не ходили до школи через брак одягу та взуття (до 1936 р.) і «влада навіть не запитала його, чому діти не набувають освіти» (128). А що казати про дітей розкуркулених та інших «ворогів народу»? Варто додати наведені автором факти використання праці навіть 11-12-річних дітей на польових

роботах (159) замість навчання їх у школі. До речі, рецидиви такої практики були як мінімум ще в 70-х рр., що може засвідчити і автор цих рядків. Зазначимо, що вчителі були обтяжені різними навантаженнями (ця практика тяглася до падіння СРСР), вони до 1938 р. були низькооплачувани і часто ставали жертвами репресій або вигнання зі школи: з 14 вчителів Сірика у Білогривській та Воронізькій школах трьох вигнали з роботи (одного за завдання школярам завчити напам'ять уривки з «Енеїди» Котляревського), шістьох заарештували, двох (учителів математики й алгебри) розстріляли «у зв'язку зі справою Тухачевського» (!?)(129-130). З тих, хто залишився, один був партійний активіст, який не мав вчительської освіти, але це не завадило владі його підвищити (став керівником відділу освіти Шосткинського району). Другий учитель не тільки приходив п'яним на уроки, але й свою науку «роз'яснював мацюками» (129).

Деякі факти, наведені Сіриком, будуть, безперечно, цікаві краєзнавцям: існування у Вороніжі Льовшинського училища (заснованого поміщицею Льовшиною) з трирічною сільськогосподарською школою (закрита навесні 1931 р.), яке закрили восени 1933 р. і перетворили на «пункт підготовки допризовників» (125). Говориться і про ліквідацію агрономічної школи у Вороніжі (весна 1931 р.) і перенесення її до Глухова (217); існування Білогривського кооперативного товариства (38, 59), члени якого були заслані або розстріляні, товариство будови Білогривського крохмального заводу, яке восени 1928 р. трансформувалося у комуну ім. Комінтерну (54, 60), ряд відомостей щодо колгоспів і шкіл Крелевеччини.

Подає Сірик ряд нелакованих фактів з історії Другої світової війни на території Сумщини. Ще перед війною сумчани в своїй масі скептично ставилися до обіцянок Сталіна. Старші люди наводили приказку: «Як буде – побачимо, але гірше не буде, як було». Молодь співали на мотив пісні «Єслі завтра война...»:

«Якщо завтра війна, ми заб'єм кабана
І заріжем останню корівку.
Самі м'ясо з'їмо, батьку дулю дамо,
Хай тікає вусатий за Волгу...».

Під «батьком» розумівся Сталін, замість «дулі» й «вусатий» вставляли нецензурні слова (26). З 17 працівників роз'їзду Пирощини (тут певний час працював Сірик) ніхто не мав «найменшого наміру воювати за «Радянську Батьківщину» (один евакуювався). З 30 колгоспників (колгосп ім. Папаніна) пішли воювати 6, із котрих тільки двоє реально були фронтовиками (26-28) тощо. Небезпідставна ненависть до радвлади штовхнула деяких земляків автора до гітлерівців: комсомолец Микола Сердюк, потрапивши в полон, пішов служити зенітником до німців (27); троє односельців служили пожежниками при німецькій жандармерії в Потсдамі (Іван Максимович Коломієць, Василь Юхимович Бурима, Михайло Сердюк). Проливає світло Сірик і на замовчувану діяльність радянських партизан, котрі переважно займалися пошуком «ворогів народу» і вбивали їх самі або через своїх агентів видавали гестапо. Це робилося на підставі й розстрільних списків, складених компартійною владою ще до приходу гітлерівців. Сірик називає імена шістьох знаних йому осіб, в смерті яких персонально винний начальник поліції Андрій Корж (він же комісар партизанського загону А. С. Корчик), котрий видав цих людей гітлерівцям (153). Так загинув, наприклад, Мирон Семенович Мокрогуз з 260 громадянами, яких гітлерівці розстріляли в червні 1942 р. і закопали у дворі Шосткинського хімічного інституту (очевидно технікуму). Інший поліцай – НКВДист Яловенко розстріляв Трохима Трохименка-Пискуна за те, що він заступився за своїх пограбованих сестер; розстріляв і 11 осіб «в лісі під Мисіковим хутором», у т.ч. кількох євреїв, а потім подався до Ковпака (167-8). Коригує Сірик декларації «Історії...» про успішну «рейкову війну» партизан, бо залізниця Шостка-Ямпіль взагалі не існувало, а роз'їзд Пирощина був розбитий ще в 1941 р. німецькою авіацією тощо (174-175). Проливає Сірик трохи світла на створення підпілля, і цей опис зовсім не сходиться з лакованим описом

«Історії...» (152-160). Описує автор, хоч і коротко, хід боїв у рідному краї у вересні 1941 р. (боїв та сутичок біля переправи через р. Єсмань, німецьких бомбардувань, вступ німців у Шостку й Вороніж (95, 106-107, 153, 156-157, 160-169), бомбування радянською авіацією влітку 1942 р. с. Клишки, де не стояло жодних окупантів, наступ радянської армії (173-174).

Звичайно, «Історія...» була видана в часи Брежнєва та Щербицького і це наклало на книгу серйозний відбиток, але бездумно повторювати все, що в ній понаписувано, сучасним історикам не варто. Книга Г. Сірика, попри те, що її автор не був професійним істориком, вносить суттєві корективи у дослідження минулого Сіверщини і є своєрідним орієнтиром для творців нових робіт з історії Сумщини.

1. Грицько Сірик. «Факти і події для майбутньої історії Сіверщини. Мої деякі зауваги до «Історія міст і сіл УРСР. Сумська область». Київ-1973» – Торонто, 1975.– 224 с. Посилання на сторінки книги подані нами у тексті статті у круглих дужках.

